UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2022 **Pavel Padevět**

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Úloha československých odborů v letech 1945-1948

Bakalářská práce

Autor práce: Pavel Padevět

Studijní program: Historické vědy

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Rok obhajoby: 2022

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 19. 15. 2021 Pavel Padevět

Bibliografický záznam

PADEVĚT Pavel. *Úloha československých odborů v letech 1945-1948.* Praha, 2022. 51 s. Bakalářská práce práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Rozsah práce: 64 905 znaků.

Abstrakt

Základy odborového hnutí byly v českých zemích položeny na přelomu 19. a 20. století. Dělníci v nich nalezli způsob, jak bojovat se zaměstnavateli o vylepšení svých pracovních, mzdových a sociálních podmínek. Někdy se opravdu jednalo o ekonomický boj, když dělníci zahájili stávku a přerušili tím výrobu, jindy stačila dohoda po společném vyjednávání. K větší efektivitě prosazování svých požadavků se od vzniku Československa pokoušeli odboráři propracovat sjednocením, ale z důvodu politické různorodosti všechna jejich jednání skončila neúspěchem. Odborová jednota nastala až po okupaci nacistickým Německem a pod rouškou legálnosti odborů se v nich začala utvářet významná odbojová skupina.

Poválečná obnova státu, na které se odbory měly nemalou měrou podílet, byla ve spojení s jejich tehdejší popularitou velkou příležitostí vytvořit pro zaměstnance co nejpříznivější podmínky. Ozbrojené stráže závodů, ve kterých na výrobu dohlížely závodní rady podléhající odborové pravomoci, nebo správa národního pojištění byly novými benefity, pomocí kterých se měly zlepšovat pracovní a mzdové podmínky pracujících. Odbory však v té době již ztratily svou tvář a jejich členská základna svou nespokojenost dávala najevo stávkami a demonstracemi.

Abstract

The foundations of the trade union movement were laid in the Czech lands at the turn of the 19th and 20th centuries. Workers found in them a way to fight their employers to improve their working, wage and social conditions. Sometimes it was really an economic struggle, when workers went on strike and thus interrupted production; at the other times, an agreement after collective bargaining was enough. Since the creation of Czechoslovakia, trade unionists have tried to work towards greater effectiveness in promoting their demands by uniting but because of political diversity all their negotiations have ended in failure. Trade union unity did not come about until after the occupation by Nazi Germany, and under the guise of the legality of trade unions, a significant resistance group began to form.

The post-war reconstruction of the state, in which the trade unions were to play a significant part, combined with their popularity at the time, was a great opportunity to create the most favourable conditions for workers. The armed guards of factories, in which production was supervised by works councils under trade union jurisdiction or the administration of national

insurance were new benefits with which to improve the working and wage conditions of workers. However, the unions had by then lost their cheeks and their membership was showing its discontent through strikes and demonstrations.

Klíčová slova

odbory, Československo, dělnictvo, politika, odboj, znárodnění

Keywords

trades union, Czechoslovakia, labour, politics, rezistance, nationalization

Title

The role of Czechoslovak trade unions in 1945-1948

Poděkování

Rád bych poděkoval všem, kteří mě v uplynulých letech podporovali a věřili mi, především však mému otci, ale i těm, jejichž nedůvěra pro mě byla velkou hnací silou. Poděkování patří i všem pedagogům, s jejichž pomocí jsem se dostal až na závěr studia.

Obsah

Seznam použitých zkratek 17
Úvod 9
1. Jednotné odbory 14
2. Odboj 18
3. Milice 20
4. Pronikání KSČ do odborů 23
5. Očista závodů 27
6. Události ve Varnsdorfu 29
7. Stávky 33
8. Národní pojištění a mzdy 38
Závěr 41

Seznam použitých zkratek:

ČSDSD	Československá sociálnědemokratická strana dělnická
ČNR	Česká národní rada
ČSNS	Česká strana národně sociální (v roce 1926 přejmenovaná na Československou stranu národně socialistickou)
ČOD	Česká obec dělnická
ČSR	Československá republika
DSAP	Deutsche sozial demokratische Arbeiterpartei
GDB	Zentralgewerkschaftskommission des deutschen Gewerkschaftsbundes
KSČ	Komunistická strana Československa
KOR	Krajská odborová rada
MEZ	Moravské elektrotechnické závody
NOÚZ	Národní odborové ústředí zaměstnanců
ONV	Okresní národní výbor
OOR	Okresní odborová rada
OSD	Odborové sdružení Československé
PVVZ	Petiční výbor „Věrni zůstaneme“
R-3	Rada tří
RG	Revoluční gardy
RO	Rudé odbory
ROH	Revoluční odborové hnutí
StB	Státní bezpečnost
TOS	Továrny obráběcích strojů
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV	Ústřední výbor
ÚVOD	Ústřední vedení odboje domácího
ÚVZ	Ústředí veřejných zaměstnanců
ZM	Závodní milice
ZNV	Zemský národní výbor
ZS	Závodní stráž

Úvod

Provázanost mezi odbory a politickými stranami není jevem, který se objevil až po skončení druhé světové války či po převzetí moci komunisty v roce 1948, ale byl pevně zakotvený již za Rakousko-Uherské monarchie. Jak v jedné ze svých prací uvádí historik a pedagog František Čapka, každá z větších politických stran si v té době vytvářela svou vlastní odborovou centrálu. Odbory sice oficiálně vystupovaly jako nezávislé hnutí, ale politické strany si tímto postupem zajišťovaly vliv na odborově organizované zaměstnance, na jejich způsoby odborové práce a vyjednávání. Odborové organizace nebyly těmi subjekty, které by disponovaly politickou mocí, ale měly značný vliv v politických kruzích.[1]

Během trvání Československé republiky v letech 1918-1938 existovalo několik odborových centrál: nejstaršími odborovými organizacemi bylo *Odborové sdružení československé* (OSČ), které vzniklo v Praze na sjezdu odborových a vzdělávacích spolků 31. ledna 1897[2], a dále *Česká obec dělnická* (ČOD) a odborová centrála německých dělníků *Zentralgewerkschaftskommission des deutschen Gewerkschaftsbundes* (GDB). Tyto tři největší odborové centrály byly úzce spojené s politickými stranami: OSČ s Československou sociálnědemokratickou stranou dělnickou (ČSDSD), ČOD s Českou stranou národně sociální (ČSNS) a GDB s Deutsche sozial demokratische Arbeiterpartei (DSAP).[3] Kromě nich se formovaly i tzv. rudé odbory, které byly napojené na Komunistickou stranu Československa (KSČ).

[1] František Čapka, „České socialistické odbory při zrodu Československa v roce 1918“,56, in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, *řada společenských věd* (Brno: Masarykova univerzita, 2018, roč. 32, č. 1), 47-65.
[2] OSČ nevzniklo spontánně, ale odtržením od celorakouských odborů. O historii vzniku např. kapitola *Budování odborů* v publikaci *Historie, odbory a společnost. Cesta k lepší budoucnosti.* (Praha: ČMKOS, 2020) 21-22.
[3] František Čapka. *České socialistické odbory…,* 48.

V dějinách československého odborového hnutí znamenala druhá světová válka nejen důležitý milník z hlediska válečných útrap, ale také jako bod zlomu pro samotné fungování odborů. Nacistické okupační síly se prostřednictvím dvou nově vytvořených centrál, *Národní odborové ústředny zaměstnanecké (NOÚZ)* a *Ústředí veřejných zaměstnanců (ÚVZ)* pokusilo ovládat masy dělníků, rolníků a dalších zaměstnanců na území protektorátu. Domácí odboj zajišťoval *Petiční výbor „Věrni zůstaneme" (PVVZ)* a *Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD),* avšak po likvidaci obou skupin se nový ilegální odboj zformoval v NOÚZ. Nová odbojová skupina pod názvem *Ústřední rada odborů (ÚRO)* navázala později kontakt s nekomunistickým odbojem známým pod názvem *Rada tří (R-3)* a spolu s ilegální Komunistickou stranou Československa vytvořili *Českou národní radu (ČNR)*, vrcholný orgán domácího odboje.

Odbory prošly během deseti let cestu od tradiční koncepce obhájců práv zaměstnanců přes odbojovou skupinu bojující proti nacistickým okupantům a roli masové organizace podílející se na obnově státu až po aparát ovládaný komunistickou stranou. Nakolik si dokázali odboráři udržet své poválečné zisky v podobě ostrah podniků a orgánů podílejících se na správě podniků? Jakou roli sehráli při obnově národního hospodářství? Ve své práci se chci zaměřit na roli odborů zejména v poválečných letech 1945-1948, naplňování očekávání dělníků po únorovém převratu a na to, zda poválečné změny v odborovém hnutí byly vůbec pro jejich fungování přínosné či nikoliv. Zatímco v období Protektorátu vykonávaly odbojovou činnost v podobě Ústřední rady odborů, ve dnech Pražského povstání se angažovaly ve vzniku a řízení kontroverzních Revolučních gard, později se nemalou měrou zasadily o obnovu zničeného hospodářství, aby nakonec pomohly komunistické straně provést v zemi převrat. Svou spoluprací s komunistickou stranou získali odboráři sice vysoké politické

funkce, nejvyšší představitel Antonín Zápotocký[4] se stal předsedou vlády, ale tímto propojením s KSČ došlo k diskreditaci odborů v jejich tradičním pojetí.

Členové odborů určitě očekávali, že jejich hnutí bude pokračovat v ochraně a zlepšování jejich pracovních a sociálních podmínek, že bude významnou měrou ovlivňovat fungování společnosti a že se bude podílet na ekonomickém vzestupu národního hospodářství. Ačkoliv se mohlo zdát, že k tomu byly vytvořené vhodné podmínky, jejich role byla vždy pevně v rukách komunistické strany.

Dostupnou historiografii lze rozdělit do dvou skupin podle data vzniku. Je zřejmé, že díla sepsaná před rokem 1989 vznikla s notnou dávkou loajality k tehdejšímu režimu, proto je nezbytné k nim přistupovat s určitým odstupem. Nelze je však odmítat, neboť i přesto jsou zdrojem důležitých údajů. Někteří autoři, mezi nimi například historik a odborník na poválečné československé dějiny Karel Kaplan, publikovali své práce na téma poválečných odborů jak před rokem 1989, tak i po něm. Ve svém novějším díle *Proměny české společnosti 1948-1960*[5] přináší pohled na problematiku bez nutnosti upravit jej s ohledem na vládnoucí garnituru, zatímco ve sborníku *Odbory a naše revoluce* definuje socialismus, který je podle něj „…nejdůslednější a nejrozsáhlejší demokratizací všech oblastí společenské činnosti, naplňuje demokracii novým, sociálním obsahem, vkládá moc v politice i ekonomice do rukou skutečných výrobců.“[6]

Ve stejném sborníku byl zveřejněný článek Lenky Kalinové a Václava Brabce *K některým stránkám vývoje struktury a postavení čs. dělnické třídy*

[4] Antonín Zápotocký (19. 12. 1884-13. 11. 1957), předseda ÚRO, předseda čs. vlády, prezident Československé republiky.
[5] Karel Kaplan, *Proměny české společnosti 1948-1960, část první*. (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007).
[6] Karel Kaplan, „Odbory v mechanismu lidově demokratické moci v letech 1945-1948“, 98, in: *Odbory a naše revoluce,* (Praha, Práce, 1968), 94-128.

v letech 1945-1948.[7] V něm autoři mimo jiné objasňují problematiku obnovy národního hospodářství při poválečném nedostatku pracovních sil nebo problémy se zvyšováním životní úrovně dělníků a rolníků. Lenka Kalinová se jako historička dlouhodobě zaměřovala na sociální dějiny zaměstnanců v Československu a na jejich strukturu. Po listopadové revoluci napsala např. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*[8] nebo na ní navazující *Konec nadějím a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969-1993.*[9]

Další z autorů, kteří se významnou měrou zabývali československým odborovým hnutím v době před i po listopadu 1989, je již zmiňovaný historik a pedagog František Čapka. Kromě studie *Počátky jednotných odborů v českých zemích v poválečném roce 1945 s přihlédnutím k sociální problematice*[10] je i autorem knihy *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*[11]. V první polovině osmdesátých let zpracoval detailní činnost odborového hnutí v regionálním kontextu v monografii *Odbory na Brněnsku od května 1945 do února 1948.*[12]

Z literatury vydané před rokem 1989 jsem pro svojí práci použil i dvě publikace z odborového nakladatelství Práce. Karel Růžička je autorem knihy *ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy*[13], která však bezesporu patří k těm, jejichž údaje je nutné pečlivě posuzovat v kontextu s dobou jejich sepsání. Druhá

---

[7] Lenka Kalinová, Václav Brabec, „K některým stránkám vývoje struktury a postavení čs. dělnické třídy v letech 1945-1948“, in: *Odbory a naše revoluce*, 48-93.
[8] Lenka Kalinová, *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969* (Praha: Academia, 2007).
[9] Lenka Kalinová, *Konec nadějím a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969-1993.* (Praha: Academia, 2012)
[10] František Čapka, „Počátky jednotných odborů v českých zemích v poválečném roce 1945 s přihlédnutím k sociální tematice“, in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, *řada společenských věd*. (Brno: Masarykova univerzita, 2013), roč. 27, č. 2, 85-105.
[11] František Čapka. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*, (Brno: Masarykova univerzita, 2008).
[12] František Čapka, *Odbory na Brněnsku od května 1945 do února 1948* (Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984).
[13] Karel Růžička, *ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy* (Praha: Práce, 1963).

z nich je *Přehled dějin československého odborového hnutí*[14], která je společným dílem kolektivu autorů pod vedením Jaroslava Těhle.

Jednou z nejnovějších publikací, která přináší ucelený pohled na zmíněné období, je kniha *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938-1948.* Pro potřebu mojí práce jsem čerpal především ze studií Jiřího Pokorného *Odbory a průmyslové dělnictvo* a od Lubomíra Hlavienky *Závodní rady v letech 1945–1948.* [15] Hlavienka ve své práci přináší pohled na existenci závodních a podnikových rad, které často fungovaly jako duplicitní odbory.

Kromě výše zmíněných autorů a jejich děl jsem pro svoji práci použil i práci jednoho zahraničního autora. Německý historik Peter Heumos publikoval ve své knize „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!" Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1948.*[16] studie, ve kterých se podrobně zabývá mimo jiné i problematikou dělnických stávek, ke kterým v uvedeném období poměrně hojně docházelo a jejichž existence až na malé výjimky není dnes známá. Jedné z největších z nich se věnuje Jiří Pernes v knize *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě.*[17]

Dalším informačním zdrojem byl dobový denní tisk, který zejména informoval o rozhodnutích Ústřední rady odborů a svým vlivem na lidové masy pomáhal při nejrůznějších formách obnovy Československé republiky. Nutno však vzít v úvahu opět skutečnost, že obyvatelstvo bylo informováno především o úspěších pracovních kolektivů, o plnění a překračování pracovních norem, ale o negativních aspektech té doby nebyla v tisku ani zmínka. Příkladem může být porovnání způsobu prezentování událostí ve Varnsdorfu v roce 1947 deníkem

[14] Jaroslav Těhle (eds.) *Přehled dějin československého odborového hnutí*, (Praha: Práce, 1984).
[15] Jiří Pokorný, 406-428; Lubomíra Hlavienka, „Závodní rady v letech 1945–1948", 430-456, in: Dušan Janák, Stanislav Kokoška a kol. *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938-1948* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019).
[16] Peter Heumos, „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!" Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1948.* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006)
[17] Jiří Pernes, *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě.* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997)

Rudé právo, vydávaným komunistickou stranou, a Svobodné slovo, které tiskli národní socialisté.

Přestože některé prameny nepracují s termínem *odbory*, ale mluví o *dělnictvu*, vzhledem k vysoké odborové organizovanosti po druhé světové válce není často možné vnímat odděleně dělníky a odborové hnutí.[18]

1. Jednotné odbory

Po rozbití Československa v roce 1939 existovaly na našem území dvě odborové centrály, Národní odborová ústředna zaměstnanecká (NOÚZ) a Ústředí veřejných zaměstnanců (ÚVZ). Zatímco prvorepublikové snahy o sloučení OSČ a ČOD nebyly úspěšné, hned v prvních dnech existence Protektorátu došlo k sjednocení odborů do NOÚZ. Národní listy ve svém vydání z 19. března 1939 informovaly o sjednocení devíti z bývalých deseti odborových ústředen.[19] Jen o den dříve se k NOÚZ přihlásilo Odborové ústředí československé.[20] Nutnost mít odbory pod kontrolou si nacisté uvědomovali stejně jako později komunisté, proto z popudu říšského protektora von Neuratha[21] došlo k jednání, jehož cílem bylo NOÚZ podřídit německé správě.[22]

Díky svojí organizační struktuře mohla být NOÚZ snáze pod nacistickou kontrolou a nezřídka byla díky své loajalitě obviňována z kolaborace. Její celostátní působnost však poskytovala jedinečnou možnost pro odbojovou činnost. Odbojové hnutí Petiční výbor „Věrni zůstaneme“ (PVVZ), které se stalo jádrem Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD), bylo socialisticky zaměřené a opíralo se o lidi ze sociální demokracie a z odborů. Ve svém programu

[18] Jiří Pokorný, 406.
[19] *Odborové sjednocení zaměstnanců,* Národní listy, 19. 3. 1939, 2.
[20] Stanislav Kokoška a kol., „Průmyslové dělnictvo 1938-1945“, 61, in: Dušan Janák, 13-274.
[21] Konstantin von Neurath (2. 2. 1873 - 14. 8. 1956), v letech 1939–1943. Před válkou vykonával úřad ministra zahraničních věcí v nacistickém Německu.
[22] Stanislav Kokoška, 100.

se nezaměřovalo pouze na osvobození od německého útlaku, ale specifikovalo v něm i své sociální požadavky na důchody, pojištění, školství i zdravotnictví.[23]

Ilegální Revoluční odborové hnutí (ROH) a jeho řídící orgán Ústřední rada odborů (ÚRO) se začaly formovat během roku 1944. Ve čtrnáctideníku *Československé listy* ze dne 1. června 1944 vyšel článek *K otázce odborových organisací*. Jeho autor, komunistický ideolog a teoretik Jan Šverma,[24] v něm na jednu stranu odmítal, aby odbory byly stranickým politickým nástrojem, ale zároveň na stranu druhou zavrhoval i jejich nepolitičnost.[25] Obě protektorátní odborové centrály byly rozpuštěny ihned po skončení války a jejich právním nástupcem se stala ÚRO.[26]

Tato změna však měla v některých aspektech pouze formální charakter. ÚRO převzalo od protektorátních odborů jak jejich členskou základnu, tak i majetek a organizační strukturu. Jak protektorátní, tak i poválečné odbory používaly ke zlepšení života zaměstnanců stejné prostředky: akce z oblasti kultury, tělovýchovy a rekreace. Tento trend přinesl změnu do celkového způsobu fungování odborů. Zatímco v meziválečném období se odboráři snažili prosazovat požadavky na lepší pracovní podmínky a vyšší mzdy, po druhé světové válce se z odborových funkcionářů stali převážně úředníci podílející se na tvorbě státního hospodářství.[27]

Ačkoliv tedy nově budované odbory měly být v souladu se zásadami Košického vládního programu jednotné, stejně jako další masové organizace, v ÚRO se projevovaly rozpory mezi komunistickými a sociálnědemokratickými vůdci z OSČ. Tato řevnivost měla počátky v době před druhou světovou válkou, kdy se zejména v době hospodářské krize vedení Rudých odborů ostře vymezovalo

[23] František Čapka, *Počátky jednotných odborů…,* 86.
[24] Jan Šverma (23. 3. 1901 – 10. 11. 1944), novinář a komunistický politik.
[25] František Čapka, *Počátky jednotných odborů…,* 87.
[26] Ibid.
[27] Jiří Pokorný, 407.

vůči socialistickým odborovým centrálám.[28]

Poválečný vývoj v Evropě vedl k zestátňování velkých podniků a k pozemkovým reformám. Takové hospodářské změny nebyly konány pouze díky vlivu vzrůstající komunistické moci, přistoupila k nim například i Velká Británie, kde v průběhu války působila v exilu československá vláda. Edvard Beneš si ještě před návratem do ČSR uvědomoval, že bude nutné zvýšit úlohu státu v ekonomické a sociální oblasti zejména zestátněním velkých průmyslových podniků a přistoupením k agrárním reformám.[29] Znárodnění v poválečných letech nečekalo jen Československo, ale i Velkou Británii, Francii, Itálii a další evropské země.

V červenci 1945 na konferenci národohospodářských komisí v Jihlavě byl představen návrh hospodářské politiky vypracovaný komunistickými členy koordinačního výboru národohospodářských komisí Národního bloku. Návrh rozdělil blok na dvě skupiny, komunisté s podporou odborů žádali znárodnění všech velkých podniků, zatímco národní socialisté chtěli znárodnit pouze majetek nepřátel národa.[30] Komunistický návrh byl nakonec přijat i díky tomu, že poprvé v poválečné historii došlo k využití a zneužití odborů. Pomocí organizování manifestací a podepisování peticí v různých závodech byl vyvíjen tlak zdola na vládu, což vedlo k vytvoření znárodňovacích dekretů. V koordinační komisi, která měla na starosti přípravu znárodnění, došlo opět ke střetu politických názorů. Znárodnění bank si odlišně představovali nejen komunisté a národní socialisté, ale i samotné ministerstvo financí. KSČ opět použila odbory k tomu, aby tlakem zdola prosadila vlastní návrhy, zároveň si z ROH vytvořila onu pověstnou převodovou páku vedoucí mezi stranou a pracujícími.

---

[28] František Čapka, „K sociálnímu vývoji v letech velké hospodářské krize v českých zemích (v Československu) s přihlédnutím k úloze odborů (1930-1934/1935)“, 111, in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, *řada společenských věd*. (Brno: Masarykova univerzita, 2016), roč. 30, č. 2, 99-114.
[29] František Čapka, *Počátky jednotných odborů…,* 85-86.
[30] Ibid., 97.

Přestože si komunisté, ale i národní socialisté, uvědomovali důležitost svého vlivu v odborech, museli při obnově národního hospodářství provádět kroky, které byly v rozporu s tradičními zájmy odborářů. Nekontrolovaný nárůst mezd byl jedním z jevů, který strana v létě 1945 kritizovala. Rudé právo otisklo 13. 9. 1945 článek Gustava Klimenta,[31] který se později stal ministrem průmyslu. Kliment v něm kritizuje postoj nejmenovaného pražského podniku, který „…šíří rozvrat pracovní kázně…“ tím, že zkrátil pracovní dobu na 40 hodin týdně.[32] Dělníci protestující proti zvyšování norem nebo úpravám mzdových tarifů se tak setkali s postojem strany, který se neshodoval plně s jejich požadavky. Ačkoliv tedy odboráři a komunisté postupně prohlubovali svou spolupráci, ještě v roce 1947 varovalo vedení strany před zneužíváním odborových organizací. V souvislosti s požadavky dělníků na pracovní a mzdové podmínky se zde nabízí srovnání s poválečnými odborovými centrálami v západní Evropě. Například ve Francii po znárodnění výrobce automobilů Renault odbory také ustoupily od požadavků na zvyšování mezd, ale výměnou za týden dovolené navíc.[33]

V lednu 1946 se uskutečnila I. celostátní odborová konference a o tři měsíce později I. všeodborový sjezd. Oba tyto orgány se přihlásily k aktivní podpoře politiky KSČ.[34] Spolupráce mezi komunisty a odboráři sjednocenými do ROH dostala novou formu a mohla směřovat k revolučním událostem v únoru 1948. Úlohu odborů vyzdvihl i Klement Gottwald[35], když prohlásil, že nebýt jich, nebylo by dosaženo znárodnění ani lidové demokracie, jejíž největší oporou odbory jsou.[36] Na 22. února 1948 byl do Prahy svolán sjezd závodních rad,

[31] Gustav (též Augustin) Kliment (3. 8. 1889 – 22. 10. 1953), příslušník Čs. legií v Rusku, poválečný ministr průmyslu a předseda ÚRO.
[32] Gustav Kliment, *O nový poměr ku práci,* Rudé právo, číslo 108, 13. 9. 1945, 1.
[33] Tony Judt, *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945.* (Praha: Slovart, 2008), 340.
[34] Jiří Bílek, 624.
[35] Klement Gottwald (23. 11. 1896-14. 3. 1953), poválečný předseda čs. vlády, později 4. prezident Československé republiky.
[36] František Čapka, *Počátky jednotných odborů…,* 97, pozn. 61. Jedná se o parafrázovaný výrok K. Gottwalda, uveřejněný ve *Spisy, sv. XIII* (Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957), 359.

který podpořil na návrh Antonína Zápotockého požadavky KSČ na úplné znárodnění všech podniků, které mají více než 50 zaměstnanců.[37]

2. Odboj

Zvláštní kapitolou v odborových dějinách v českých zemích je zřizování a kontrola nad ozbrojenými oddíly nejen v období druhé světové války ale i po jejím skončení. V létě roku 1944 byl gestapem zlikvidován PVVZ. Na jeho program navázala nekomunistická odbojová skupina Rada tří (R-3), která se pokládala za zástupce prezidenta Edvarda Beneše[38] i za představitele vůle celého národa. Ve svém programu její představitelé požadovali nejen vystěhování všech Němců a Maďarů, ale i odstavení předválečných politiků z vedení státu až do vytvoření a schválení nové ústavy. I přesto, že sami zdůrazňovali, že nejsou komunisté, nevylučovali přijetí některých postupů realizovaných na území Sovětského svazu.[39]

Tato odbojová skupina navázala kontakt a spolupráci s ilegální ÚRO. Odbory představovaly velký potenciál pro boj s nacistickými okupanty. Zatímco R-3 měla mít na starosti záležitosti převážně vojenského charakteru, kontakt se zahraničím či zakládání partyzánských jednotek, odboráři měli vyvíjet svou činnost v závodech a na všech svých pracovištích. K efektivnímu vytváření sítě oblastních a závodních důvěrníků přispěla zejména skutečnost, že protektorátní odbory byly naprosto legální a členům ilegální ÚRO se v nich dařilo dobře skrývat. Hlavními úkoly byly nejrůznější sabotáže, ať už ve výrobě, dopravě či v plnění nejrůznějších nařízení, dále získávání důležitých informací využitelných proti okupantům a v neposlední řadě ideové působení na morálku pracujících.

---

[37] Jaroslav Těhle (eds.), 374.
[38] Edvard Beneš (28. 5. 1884 – 3. 9. 1948), v letech 1918–1935 ministr zahraničí, poté druhý československý prezident.
[39] Stanislav Zámečník, „ÚRO a české Květnové povstání v roce 1945“, in: *Odbory a naše revoluce*, 9-47. Stanovisko R-3 zaslané v dopise odborům je otištěné na str. 14-15.

ÚRO předávala R-3 informace získané svými lidmi z protektorátních úřadů, výrobních závodů nebo z transportů na železnicích. Železničáři, kteří v té době byli součástí tzv. veřejných zaměstnanců, byli v odbojovém hnutí velmi aktivní. V kontextu doby je nutné si uvědomit, že jejich přínos byl opravdu velký, neboť železnice v době druhé světové války představovala nezbytný dopravní prvek zajišťující fungování státu.

Od prosince roku 1944 do konce válečného konfliktu působil v rámci odboje na území Protektorátu IV. ilegální Ústřední výbor KSČ. Ten prostřednictvím svého člena Josefa Knapa[40] navázal jednání mezi ilegálními odbory a komunisty. Josef Knap byl autorem návrhu rezoluce, která se na jaře 1945 stala základem *Ideového a akčního programu revolučního odborového hnutí.* Podle něj jedněmi z úkolů ÚRO byla nejen příprava lidí na generální stávku a na ozbrojený odpor proti německým jednotkám, ale i organizování dělnických bojových oddílů.[41] V březnu 1945 byly vojenským vedení R-3 vypracovány *Všeobecné bojové směrnice československého revolučního hnutí, organizací spojených v Radě tří a Radě odborů s komunistickými sekcemi* a následně v souladu s nimi *Bojové směrnice ROH.*[42]

V souvislosti s odbojem se jako zajímavá jeví informace Jacquese Rupnika o nespolupráci komunistického domácího odboje se stranickým vedením v Moskvě. Ačkoliv by se mohlo z pozdějších interpretací zdát, že komunistický odboj postupoval proti nacistickému Německu jednotně, ve skutečnosti byl IV. ilegální ÚV KSČ, řízený Josefem Smrkovským,[43] od Klementa Gottwalda izolovaný. Kontakt spolu navázali až na jaře v roce 1945. Časem tedy bylo z hlediska propagandy nutné připomínat lidem „skutečnou“ úlohu strany, na jejíž popud došlo ke sjednocení odbojových skupin. Spolupráce ÚRO a R-3, která

[40] Josef Knap (20. 4. 1909 – 18. 7. 1974), člen IV. ilegálního ÚV KSČ.
[41] Stanislav Zámečník, 20.
[42] Ibid., 30.
[43] Josef Smrkovský (26. 2. 1911 – 15. 1. 1974), odbojář a komunistický politik, oběť politického procesu s Rudolfem Slánským, později rehabilitován, v roce 1968 předseda Národního shromáždění.

probíhala již před vznikem IV. ilegálního ÚV KSČ, musela ustoupit do pozadí.[44]

3. Milice

Mocenský vliv odborů nebyl vidět jen na podnikových pracovištích či v rámci politických jednáních při poválečné hospodářské obnově Československa, ale měl i svou militantní podobu z doby Protektorátu. V rámci revolučních událostí a protinacistického odboje nejprve došlo k tomu, že se odborové hnutí, které se ve své podstatě od svého vzniku staralo o pracovní a sociální podmínky zejména dělníků, angažovalo v ozbrojeném boji prostřednictvím jednotek, které byly podřízené ÚRO. Lidé byli vyzýváni z moskevského i londýnského exilu k vytváření ozbrojených strážních oddílů. Jednotky známé například pod názvy *Revoluční gardy* nebo *Národní milice* dočasně nahrazovaly na osvobozených územích v roce 1945 chybějící bezpečnostní orgány. Název ozbrojených jednotek se průběžně měnil v souvislosti na přijaté legislativě, ještě v roce 1945 došlo k rozpuštění Revolučních gard a ke vzniku Závodních milicí.

Revoluční gardy se zapojily do bojů během povstání v květnových dnech roku 1945. Kromě účasti v bojích na barikádách měly ozbrojené dělnické jednotky na starosti i ostrahu závodů a továren z důvodu hrozícího nebezpečí jejich zničení ustupujícími německými jednotkami a dále i vyhledávání a zajišťování skrývaných či volně pohozených zbraní včetně munice, granátů či min. ÚRO tyto oddíly zaváděla pomocí své směrnice z 12. 5. 1945 ve všech výrobních podnicích, přičemž v jejich složení mělo být původně 20 % pracujících z daného závodu, později jen 10 %. Příslušníci těchto gard museli být podle oběžníku viditelně označeni na rukávu bílou páskou s červenými písmeny RG

[44] Jacques Rupnik, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci.* (Praha: Academia, 2002), 184. Růžička naopak hájí aktivitu komunistické strany, která podle něj byla organizátorem úsilí sjednocení odbojových skupin, viz Růžička, 17, pozn. 2.

a s razítkem závodní rady.[45]

Toto označení jednotek včetně celé uniformy, které bylo podle Jiřího Bašty již druhý den předmětem projednávání ve vedení ÚRO, se později stalo zřejmě hlavní příčinou jejich velké diskreditace díky jednotkám operujícím na sklonku války v českém pohraničí. Polovojenské oddíly se stejným názvem se dopouštěly fyzického násilí a krádeží vůči místnímu obyvatelstvu a díky svému počínání bylo jejich označení písmeny RG vykládáno jako Rabovací gardy.[46]

Tyto ozbrojené jednotky však neměly žádnou legitimní podporu danou zákonem, proto došlo k jejich určité reformě. Ministerstvo vnitra a Ministerstvo národní obrany společně rozhodly o zrušení nejen Revolučních gard, ale všech ozbrojených složek nespadajících do československé armády či Sboru národní bezpečnosti. Zároveň však vznikly Závodní milice, jejichž úkolem bylo podle směrnic střežit závody a na žádost národního výboru a se souhlasem odborové rady mohly vykonávat ostrahu internovaných osob nebo se podílet na zneškodňování nepřátelských živlů.

Existence závodních milic stála na dvou pevných a vzájemně propojených pilířích. Prvním z nich byla neochota odborů vzdát se v plné míře možnosti mít vlastní ozbrojené jednotky. Tento stav byl vnímán jako vymoženost revoluce, ve které sehrály odbory v odboji významnou roli. Cíl vedení ÚRO byl jednoznačný – zachovat Revoluční gardy a udržet si vliv na jejich zřizování a fungování. Argumentem podporujícím tuto snahu bylo i zajištění práv a vlivu odborů v podnicích. Závodní milice měly podléhat vojenským předpisům a v případě potřeby měly být i do armády začleněny. V praxi pak měly podniky nejprve zažádat ÚRO o možnost zřízení ZM a záleželo tedy na odborovém stanovisku,

[45] Jiří Bašta, *Lidové milice. Nelegální armáda Komunistické strany Československa 1948-1969.* (Trutnov, Ústav pro studium totalitních režimů, Unipress, spol. s. r. o., 2013), 17.
[46] Jiří Pokorný, 424-425; Lubomír Lehár, „Závodní milice v letech 1945-1948“, 253, in *Odbory a naše revoluce*, 249-275. Velké množství zločinů z poválečných dnů, které měli na svědomí příslušníci Revolučních gard, případně jednotky zneužívající toto označení, zmapoval Jiří Padevět v knize *Krvavé léto 1945. Poválečné násilí v českých zemích.* (Praha, Academia, 2016)

zda žádost doporučí nebo zamítnou. Druhým pilířem byl zájem komunistů na ovládání dělníků prostřednictvím odborů výměnou za možnost mít připravené ozbrojené jednotky pro případ nouze. Velkou podporu ve věci milicí měli odboráři v ministrovi vnitra Václavu Noskovi.[47]

Přestože byly ozbrojené jednotky RG transformovány do ZM v souladu s přijatou legislativou, neznamenalo to, že jejich existence byla přijata a vnímána bez výhrad. Vzhledem ke skutečnosti, že ÚRO byla ovládaná komunistickou stranou a její loajalitu neskrývala, pak byly i milice pod vlivem KSČ. Kriticky se k fungování milicí stavěli představitelé demokratických stran nebo novinářů, kteří smýšleli protikomunisticky. Jedním z nich byl Pavel Tigrid,[48] redaktor týdeníku Obzory. Jeho kritika vzniku a existence Závodních milicí se nezabývala jen otázkou, zda se nejedná o politickou militantní složku připravenou v záloze, ale došel až k tomu, že ZM označil za fašistickou instituci.[49]

V roce 1946 byl pro Závodní milice používán název Závodní stráž. Došlo tak v tichosti k přejmenování jednotek, které byly mnohým trnem v oku a staly se i tématem v boji před prvními poválečnými volbami do Národního shromáždění. Prolínání Závodních milicí, Závodních stráží, a nakonec i Lidových milicí bylo naplněno v únorových dnech roku 1948. Tehdy na popud ÚV KSČ vznikaly při závodních organizacích malé, z počátku neozbrojené strážní oddíly. Jejich členy ve velké míře tvořili právě příslušníci ZM a ZS, čímž si strana zajistila faktickou moc nad odborovými strážními jednotkami. Obavy Pavla Tigrida či poslance národních socialistů Oty Hory[50] se tak v relativně krátké době

[47] Jiří Bašta, str. 18. Václav Nosek (26. 9. 1892 – 22. 7. 1955), poválečný ministr vnitra.
[48] Pavel Tigrid (27. 10. 1917 – 31. 8. 2003), vlastním jménem Schönfeld, novinář, spisovatel a politik, v letech 1994–1996 ministr kultury.
[49] Jiří Bašta, 22-23.
[50] Viz např. Lubomír Lehár, 261, Jiří Bašta, 30; Jiří Pokorný, 425. Ota Hora (26. 11. 1909 – 1. 12. 1997), novinář, poslanec za ČSNS, politicky se angažoval i po svém odchodu do exilu v roce 1948.

naplnily.

4. Pronikání KSČ do odborů

V období první republiky bylo naprosto běžné a samozřejmé, že jednotlivé odborové centrály byly propojené přímo s politickými stranami. OSČ byla vázaná na sociální demokracii, ČOD na národní socialisty a GDB s německými sociálními demokraty. Později vzniklé Rudé odbory inklinovaly, jak už název napovídá, ke Komunistické straně Československa. Při pokusech sjednotit odbory do jedné jediné centrály, ke kterým v menší či větší míře docházelo téměř od počátku vzniku Československa, se nabízela i otázka politické orientace nově vzniklého subjektu. Nejprve se nepodařilo počátkem 20. let překonat neshody mezi OSČ a ČOD, později se v předválečné době objevovaly hlasy varující před RO. Průlom ve sjednocení odborů paradoxně přišel až s německou okupací a se vznikem NOÚZ a ÚVZ.

Ve dnech 6. a 7. března 1937 na sjezdu Průmyslových svazů odborových se otázkou sjednocení zabýval ve svém projevu i Antonín Zápotocký. Vystoupil jménem rudých odborářů a přítomné delegáty vyzval ke schválení usnesení, podle kterého by se svaz přičlenil k OSČ. Rezoluce měla obsahovat i návrh pro ČOD a německé odbory, aby i ony zahájily jednání s OSČ o sloučení do jednoho jediného organizačního celku. Cílem mělo být vytvoření centrály zastřešující všechny nefašistické odborové svazy a organizace.[51]

Zápotocký zároveň odmítl tvorbu jednotlivých centrál na základě jazykové příslušnosti jejích členů. V předválečném Československu byly mezi dělnictvem velmi početné národnostní menšiny. Kromě Čechů a Slováků bylo mezi dělnictvem velké množství německy, maďarsky, ukrajinsky i polsky mluvících lidí. Z hlediska politické orientace hovořil sice o sjednocování komunistických a socialistických odborů, které k sobě měly ideově blízko, ale zároveň uznal,

[51] *Antonín Zápotocký o odborech, vybrané projevy a stati 1927–1956*, (Praha: Práce, 1984), 56-57.

že je v odborech možná existence nejrůznějších politických názorů. Tuto skutečnost přirovnal k zaměstnavatelům, jejichž politické názory se sice neshodují, ale v otázkách zvyšování mezd nebo v odmítání různých dělnických požadavků dokáží vystupovat jednotně.

Ve svém vystoupení zmínil také nešvar, který se v odborech podle něj začal objevovat. Mělo jít o vylučování těch odborářů z organizací, kteří odmítli změnit své politické přesvědčení, což bylo i z hlediska budoucího sjednocení odborů nepřípustné. Poukázal i na stanovisko předsedy komunistů Klementa Gottwalda, který deklaroval demokratické principy v odborech. Podle něj by mělo být zaručeno většinové rozhodovací právo.[52]

Bezprostředně po skončení války se však politická pluralita stala pouhou fikcí. Došlo k tomu postupně, nikoliv v jediném okamžiku. Poválečné politické strany, které se společně podílely na obnově zdecimovaného státu, se k odborům stavěly odlišně. Národní socialisté a lidovci se zaměřili v rámci mocenského mechanismu na důležitost politických stran, které byly v jejich vnímání jedinými představiteli politické vůle obyvatelstva. Sociální demokraté si na rozdíl od nich uvědomovali důležitost dalších masových organizací, nicméně nejvíce tento fakt vnímali komunisté. V mnoha závodech vybudovali své základní organizace a prostřednictvím tzv. závodních rad dokázali nejen získat kontrolu nad důležitými podniky a závody, ale ještě více posílili svůj vliv v ÚRO. Jejich pojetí parlamentní demokracie zahrnovalo oproti ostatním stranám i takové nové prvky, jako například bezprostřední projevy vůle lidu. Manifestace, veřejné schůze, různé rezoluce a další projevy vnímali komunisté v některých případech jako nadřazené vůči zvoleným politickým orgánům.[53] Dělnictvo v poválečných letech představovalo téměř polovinu ekonomicky aktivních obyvatel Československa, proto bylo pro politické subjekty důležité

[52] Ibid., 58-59.
[53] František Čapka, *Počátky jednotných odborů…,* 93; Karel Kaplan, *Odbory v mechanismu…,*102.

získat si v této skupině vliv. Národní socialisté i sociální demokraté začali po vzoru komunistů tvořit své závodní organizace, ale na rozdíl od nich nedokázali na svou stranu získat tolik sympatizantů.

Závodní rady měly například hájit sociální či kulturní zájmy zaměstnanců, dohlížet na dodržování předpisů o bezpečnosti práce, kontrolovat výrobu a spolupodílet se na správě podniků a také měly na základě Košického vládního programu a podle dekretu prezidenta republiky č.5/ 1945 Sb. působit při stanovení národní správy nad majetkem Němců, kolaborantů a zrádců.[54] Národní správa byla dosazena do více než 10 tisíc podniků.[55] Závodní rady nebyly se o odborovým orgánem, ačkoliv byly odborům podřízené. Jejich členem se mohl v souladu se *Směrnicí pro volbu závodních rad* stát jakýkoliv zaměstnanec podniku starší 18 let. V závodních radách tedy mohli zasedat i lidé, kteří nebyli organizovaní v odborovém hnutí. Ve volbách do závodních rad konaných v květnu a červnu 1945 získali komunisté silné zastoupení. Přestože svá místa v radách získaly i ostatní politické strany, dominance členů a sympatizantů KSČ byla zřejmá.[56]

Volby do závodních rad v roce 1947 se staly střetem politických stran a právě zde se ukázalo, kdo má v odborech největší vliv. Nekomunistické strany se dožadovaly sestavení kandidátek na základě poměrného zastoupení, k čemuž však nedošlo. Kandidátky byly sice sestavené podle zásad jednoty odborů, obsahovaly opět jména zaměstnanců z řad odborového hnutí i mimo něj, ale žádná směrnice už neřešila zastoupení politických stran. V závodě existovala vždy jedna kandidátka a voliči měli tři možnosti: vyjádřit svůj souhlas, nesouhlas nebo se nezúčastnit voleb. Nekomunistické strany vyzvaly voliče k bojkotu voleb a spoléhaly na podmínku, podle které k platnosti zvolení bylo třeba

[54] *Dekret presidenta republiky o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organisací a ústavů,* [online, cit. 17. 11. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5.
[55] František Čapka, *Počátky jednotných odborů…,* 92; Lubomír Hlavienka, 432.
[56] Ibid.

souhlasu 80 % platných hlasů. Lidé výzvu uposlechli a kandidátky neprošly ve více než 70 % závodů s více než 1 000 zaměstnanci, případně v 93 % závodů s více než 3 000 zaměstnanci.[57] Například ve Státní tiskárně v Praze byla sestavena kandidátka z osmi členů závodní rady a osmi náhradníků. Národní socialisté v té době v nemalém podniku měli 140 členů, což byla jedna čtvrtina zaměstnanců. Dalo by se tedy očekávat, že na kandidátce budou mít více než jednoho náhradníka, ale opak byl pravdou.[58]

Po tomto zablokování voleb však byl v souladu s platnou legislativou jmenován odborovou organizací nový náhradní orgán a často pak došlo k sestavení ještě výhodnější kandidátky pro komunistickou stranu. Ani to však neznamenalo hladký průběh druhého kola voleb, neboť ve více než 1 100 případů se nepodařilo závodní radu zvolit. V obvodech Krajské odborové rady (KOR) Praha, Brno a Ostrava byla prosazena méně než polovina z navržených kandidátek.[59] Přestože volební neúspěch byl zřejmý, KSČ tak díky svému vlivu v odborovém hnutí naprosto ovládla závodní rady.

Kritické hlasy poukazující na ovládnutí odborů komunisty v souvislosti s volbami do závodních rad byly odmítány s tím, že odbory jsou jednotné a mají v nich své zastoupení všechny politické subjekty. Přesto již brzy došlo k další události, která svědčila o oprávněnosti kritiky. Před sjezdem odborových rad, který byl svolán na 22. února 1948, byli lidé v kampani v odborovém tisku informováni vysloveně v souladu s představami KSČ. Během probíhající vládní krize byly otiskovány dopisy a vzkazy z různých podniků a závodních rad podporující komunistickou politiku. Pokud už došlo ke zveřejnění názoru některých zástupců z nekomunistických stran, byli to vždy představitelé levicového křídla dané strany. Sjezd závodních rad sice zdánlivě proběhl pod kontrolou ÚRO, pod jejíž kompetence závodní rady spadaly, ale ve skutečnosti byl

[57] Jakub Šlouf, „Vztah KSČ k průmyslovému dělnictvu a managementu továren“, in: Dušan Janák, 388.
[58] *Proč propadají kandidátky,* Svobodné slovo, roč. III., čís. 69, 22. března 1947, str. 2.
[59] Lubomír Hlavienka, 448.

pod naprostou kontrolou KSČ. To se projevilo i v přijatém usnesení, kdy se závodní rady postavily za politiku komunistické strany a zároveň požadovaly další znárodňování.[60]

Závodní rady po únorových událostech ztratily svůj vliv i postavení, ve svých pravomocech byly okleštěny, jejich činnost se omezila na kontrolu pracovní morálky zaměstnanců a postupně byly nahrazeny závodními odborovými organizacemi.

5. Očista závodů

Podle článku X. Košického vládního programu měl být majetek občanů nepřátelských států, hlavně Německa a Maďarska, německých a maďarských občanů Československa aktivně se podílejících na rozbití a okupaci Československé republiky, dále československých občanů, kteří se projevili jako zrádci a aktivně nepřátele a okupanty podporovali, ale i majetek akciových společností a podniků, které takové osoby spravovaly, dán pod národní správu. Tento majetek byl následně konfiskovaný na základě Dekretu presidenta republiky č.5/1945 Sb. a závodní rady tak získaly kontrolu nad více než 10 tisíci podniky a závody.

Jedním z několika úkolů závodních rad bylo i tzv. provádění národní očisty. Jednalo se o proces spojený s potrestáním nepřátel státu a kolaborantů na základě Benešových dekretů. Vzhledem k průběhu revolučních květnových dnů, kdy docházelo k nejrůznějším excesům na německém obyvatelstvu, se ani průběh této očisty neobešel bez projevů osobní msty, potřeby umlčet svědky či obyčejné mezilidské závisti. Vzácné nebyly ani požadavky žalujících, aby jim byl přidělen služební byt obviněného.[61]

V Dekretu presidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a

[60] Ibid., 452.
[61] Ibid., 458.

jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech č. 16/1945 Sb. ze dne 19. června 1945, který byl zrušen k 1. lednu 1949, byly popsány zločiny proti státu, osobám a majetku, zabýval se i udavačstvím a řešil činnost a složení mimořádných lidových soudů a veřejných žalobců. Mezi zločiny proti osobám patřilo i nařízení nucené práce ve prospěch Německa nebo jeho spojenců.[62] Tento retribuční dekret však neřešil drobné trestné činy, proto byl později přijat tzv. malý retribuční dekret. Dekret presidenta republiky č. 138/1945 Sb. ze dne 27. října 1945 už obsahoval například veřejné pohoršení způsobené nepřístojným chováním urážejícím národní cítění Čechů a Slováků.[63]

V období mezi koncem války až do přijetí dekretu č. 138/1945 Sb. vznikaly v jednotlivých závodech vyšetřující komise závodních rad, které měly za úkol provádět očistu v rámci podniku. I zde se však často zpočátku jednalo o řešení sociálních konfliktů na pracovištích či o vyřizování osobních účtů. Směrnice ÚRO pro vyšetřující komise pocházely od předsedy komise ve Škodových závodech JUDr. Josefa Kovařovice[64] a některé její části byly později použity při sestavování směrnic Ministerstva vnitra k malému retribučnímu dekretu.[65] S jeho pomocí bylo možné vyšetřovat a postihovat i takové prohřešky, jako byly případy žalob na nadřízené, kteří byli během okupace nuceni hlásit pracovní nekázeň svých podřízených. Nesplnění této povinnosti však znamenalo podstoupení rizika vlastního stíhání. Stejně tak docházelo i k obviněním, že bylo zaměstnancům vyhrožováno udáním okupačním orgánům při nízkém pracovním výkonu. Ne vždy bylo možné takové obvinění prokázat, protože žalovaní se často hájili s tím, že se jednalo pouze o varování před ohrožením nejen varované osoby, ale všech zaměstnanců podniku.

---

[62] *Dekret presidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech,* [online, cit. 7. 12. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-16.
[63] *Dekret presidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti,* [online, cit. 7. 12. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-138.
[64] JUDr. Josef Kovařovic byl nejen autorem směrnic pro vyšetřující komise ÚRO, ale v roce 1968 i stanov Klubu bývalých politických vězňů *K 231*. V roce 1954 byl odsouzen za velezradu ke 14 letům vězení.
[65] Lubomír Hlavienka, 466.

Již v polovině července začaly při krajských odborových radách vznikat čestné soudy, jejichž účelem bylo přezkoumávat verdikty vyšetřujících komisí. Vzhledem k tomu, že obviněným nebyla při řízení často poskytnuta možnost se dostatečně hájit, obraceli se tito na ÚRO se žádostí o poskytnutí právní pomoci. Komise vynášely tři druhy trestů: nejtěžší případy předávaly orgánům činným v trestním řízení, středně těžká provinění byla potrestána ztrátou zaměstnání a ty nejlehčí případy se dočkaly přeložení na hůře placenou práci. Čestné soudy navíc kromě těchto trestů vynášely ještě jiné výjimečné rozsudky – například „dobrovolný" peněžní dar, vyloučení ze své profese v regionu nebo dočasné pracovní přeřazení na úklid trosek.

Po zapojení ÚRO do procesu očištění podniků se podařilo přehodnotit mnohé rozsudky komisí. To se však nestalo jen na základě nalezení a předložení důkazů o nevinně žalovaného, ale začalo být zřejmé, že bez kvalifikovaných odborníků by podniky strádaly ještě více než dosud. Předchozí rozsudky byly proto rušeny, aby bylo možné efektivně nastartovat hospodářskou obnovu země.[66]

6. Události ve Varnsdorfu

Volby do závodních rad nebyly jediným okamžikem, kdy se názorově střetly politické strany Národní fronty a kdy svou velkou roli sehrály odbory. Majetek konfiskovaný na základě Dekretu presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy č. 108/1945 Sb.[67] byl jádrem sporu mezi nekomunistickými stranami Národní fronty a mezi odborovým hnutím. Jednalo se o majetek, na který se nevztahovalo znárodnění, ale byla na něj stanovena národní správa. Na základě restitučního zákona č. 128/1946 Sb. se

[66] Zde se nabízí určitá paralela s denacifikačním procesem v poválečném Německu, kdy nebylo možné v některých městech obnovit zničenou infrastrukturu, školství, lékařskou péči a další obory bez toho, aby nebyla přehlížena nacistická minulost obyvatel.

[67] *Dekret presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy*, [online, cit. 7. 12. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108.

spousta původních vlastníků úspěšně domáhala vrácení svého majetku. Právoplatná rozhodnutí příslušných soudů však nebyla vždy respektována, závodní rady naopak často požadovaly rozšíření znárodňovacího procesu.

Postoj nekomunistických stran byl odmítavý, jejich zastupitelé se snažili prosadit práva soukromých vlastníků, naopak komunističtí politici využívaly bojů o konfiskáty ve vlastní prospěch, když je na jedné straně podporovali a na straně druhé se stavěli do pozice vyjednavačů mezi nespokojenými dělníky a vládou. Zaměstnanci závodů neváhali dosáhnout svých požadavků i těmi nejradikálnějšími projevy. Nejvážnější byla situace ve Varnsdorfu, kde proběhla největší stávka v poválečném Československu.

Jádrem sporu ve Varnsdorfu se stala žádost bývalého továrníka Emila Beera o navrácení majetku.[68] Beer byl německý Žid a před válkou vlastnil vilu a textilní továrnu, kterou založil jeho otec v roce 1906. V roce 1930 se přihlásil k židovské národnosti a byl předsedou židovské náboženské obce v Rumburku. Na konci roku 1938 se Beer rozhodl vilu prodat Němci Eichlerovi poté, co nacistické Německo obsadilo pohraničí. Následně opustil republiku, emigroval s rodinou do Velké Británie a za majetek dostal zaplaceno v pravidelných splátkách. Továrna, nazývaná podle nového majitele Eichlerovka, měla přibližně 150 zaměstnanců. O svého nového majitele a jeho syna jí připravila východní fronta a po válce byla dána do národní správy.

Po návratu do Československa podal Beer v souladu s dekretem č. 5/1945 Sb. žádost o navrácení majetku, o který měl přijít pod tlakem nacistické okupace. Beer se stal dočasným poradcem národního správce, nicméně záhy se on i závodní rada vyjádřili odmítavě proti navrácení továrny Beerovi. Jako důvod uváděli nejprve jeho asociální chování vůči zaměstnancům továrny, později

[68] Podrobný popis událostí Varnsdorfské stávky i okolností, které jí předcházely, viz od Petr Sedlák, „Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945-1947/1953)“ (disertační práce, Masarykova univerzita Brno, 2008).

argumentovali tím, že Německo Beerovi továrnu nezabavil, protože on jí regulérně odprodal a nakonec skutečností, že Beer byl Němec a od němectví se odklonil až ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že jeho rodině hrozí kvůli židovství perzekuce. Zpochybňování jeho loajality bylo podpíráno argumenty, že se Beer během války nijak proti Německu nevymezil, nepodporoval odboj a ani jeho synové nesloužili v Anglii v československých vojenských jednotkách.

O Beerově žádosti rozhodoval Okresní národní výbor ve Varnsdorfu. Ten ve svém výměru ze dne 13. září 1946 rozhodl, že Beer je německé národnosti a že nesplňuje podmínky pro to, aby byla továrna vyjmutá z národní správy a aby mu byla navrácena. Ve stejný den však Ministerstvo vnitra vydalo pokyny pro příslušné orgány, které rozhodovaly o zachování či odebrání československého státního občanství osobám židovského původu s německou nebo maďarskou národností. Na základě nich nemohl být Beer označen jako Němec, pokud se před válkou přihlásil k židovské národnosti.[69]

Emil Beer podal odvolání k Zemskému národnímu výboru v Praze a ten v únoru 1947 na základě těchto skutečností výrok ONV ze dne 13. září 1946 zamítl. Navrácení továrny Beerovi tedy už nemělo nic stát v cestě, ale opak byl pravdou. Okresní odborová rada vyhlásila v únoru 1947 stávkovou pohotovost jako reakci na rozhodnutí ZNV v Praze. Ve spolupráci s místními orgány, tedy s radou ONV, ve které měli komunisté nadpoloviční většinu, začaly odbory připravovat dělníky k organizovanému odporu. Na jednání odborových funkcionářů za účasti zástupců Krajského národního výboru a ONV bylo navrženo, aby byl vydán nový konfiskační výměr, čímž by bylo rozhodnutí ZNV de facto zrušeno a národní správa by mohla pokračovat.[70] Rada ONV proto vydala 28. února 1947 nový konfiskační výměr z důvodů germanizace a asociálního jednání vůči zaměstnancům. Tento nový výměr však nezabránil soudci

[69] Petr Sedlák, 127.
[70] Karel Růžička, 160.

varnsdorfského okresního soudu, aby 4. března nařídil prozatímní převzetí továrny Emilem Beerem.[71]

5. března vypukla stávka, do které se zapojil celý varnsdorfský okres. Pozdě večer ONV s konečnou platností schválil konfiskaci majetku a rozhodnutí podepsal i zástupce okresního soudce. Nekomunistické strany proti společnému jednání KSČ a odborů protestovaly a poukazovaly i na skutečnost, že někteří zaměstnanci byli k účasti na stávce donuceni. Nátlak na zaměstnance byl vyvíjen už během podepisování různých rezolucí a petic na konci února. Někteří zaměstnanci odmítající znárodnění továrny byli následně vystaveni perzekucím, došlo dokonce i na propouštění ze zaměstnání.[72] O stávce informoval i stranický tisk, v Rudém právu ihned následující den, tedy 6. března, bylo v úvodu článku zmíněno, že se stávky zúčastnili dělníci bez ohledu na stranickou příslušnost. Podle článku stávkující zaměstnanci továrny požadovali i vyhoštění Beera a jeho právního zástupce a jim podobných germanizátorů z varnsdorfského okresu.[73] Podrobnější informace byly k dispozici ve Svobodném listě, kde jsou zmíněny počty stávkujících dělníků a závodů, ale hlavně nechybí informace o židovském původu Emila Beera.[74] Tento fakt byl při pozdějším šetření před vládní vyšetřovací komisí uváděn Beerem jako důvod, proč mu nebyl majetek vrácen.[75] O dva dny později již Rudé právo informovalo o vítězné stávce, díky které se podařilo zabránit navrácení konfiskovaného majetku. Není bez zajímavosti, že se zde několikrát objevuje jméno Beer, ale vždy jako germanizátor Julius Beer, což byl otec Emila.[76]

Pro tuto práci není směrodatné, zda ONV, ZNV, OOR či okresní soudce postupovali v souladu s platným právem, důležitý je způsob udržení konfiskátů

[71] Petr Sedlák, 128.
[72] Ibid., 274-275.
[73] *Celý varnsdorfský okres stávkuje,* Rudé právo, 6. března 1947, str. 1.
[74] *Hromadná stávka ve Varnsdorfu,* Svobodné slovo, roč. III., čís. 55, 6. března 1947, str. 2.
[75] Petr Sedlák, 272.
[76] *Vítězná stávka ve Varnsdorfu,* Rudé právo, 8. března 1947, str. 1.

pod národní správou. Tento případ je jen jedním z mnoha, kdy se odbory postavily proti rozhodnutí lidových orgánů a svým nátlakem si vynutily jejich změnu. Varnsdorfská stávka nebyla o té době ojedinělá, ale byla bezesporu největší. ÚRO se ihned po událostech obrátilo na předsedu vlády Klementa Gottwalda s žádostí, aby během trvání dvouletého budovatelského plánu (tzv. dvouletky) bylo upuštěno od rušení národních správ. Dále byl přednesen návrh, aby ve zvláště odůvodněných případech bylo možné takovou změnu udělat, avšak až po kladném a písemném vyjádření ÚRO.[77]

7. Stávky

V roce 1946 na I. všeodborovém sjezdu formuloval ve svém projevu Antonín Zápotocký zásadní úkol odborů. Podle něj se odborové hnutí mělo v první řadě starat o *„hájení existenčních, sociálních i kulturních zájmů námezdně pracujících“*, což mělo být nezměnitelnou zásadou. Těžko říci, zda v té době někdo tušil, v jaké pozici se budou odbory nacházet o několik málo let později.

Únorové události byly v historii československých odborů určitě velkým mezníkem. Po abdikaci prezidenta Edvarda Beneše byl na jeho místo zvolen komunistický předseda Klement Gottwald a do funkce předsedy vlády, kterou uvolnil, nastoupil předseda ROH Antonín Zápotocký. Tato událost se stala terčem kritiky na domácí i mezinárodní scéně, protože se dostával do střetu zájmů – při jednání odborů s vládou by de facto jednal sám se sebou. Celou absurdní situaci navíc doplňoval generální tajemník odborů Evžen Erban, který byl od 25. 2. 1948 ministrem sociální péče. [78]

Členská základna odborů se zvyšovala, i když v celkových počtech existuje jistá nesrovnalost. Kaplan hovoří v důsledku nárůstu zaměstnaných o poklesu procentuálního podílu odborářů, i když celkový počet členů odborů stoupal.

[77] Fotokopie dopisu viz Karel Růžička, 163.
[78] Karel Kaplan, *Proměny české společnosti 1948-1960, část první,* (Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007) 193.

V roce 1949 bylo podle jeho zdrojů odborově organizováno 91,3 % všech zaměstnanců v republice. Dva roky po únorovém převratu již odbory měly více než 2,6 milionu členů.[79] Podle Pokorného, který vychází ze statistiky odborové organizovanosti dostupné ve Všeodborovém archivu v Praze, však již v roce 1948 počet členů přesáhl tři miliony.[80] I přes tento rozpor je evidentní, že odborová organizovanost byla v Československu vysoká a jak se později ukázalo, političtí představitelé si byli vědomi silného potenciálu, který odborové masy skrývaly.

Prolínání politiky do odborů bylo často provázeno negativními postoji dělníků. Zatímco se například členové KSČ zavázali k odpracování přesčasových směn na počest VIII. sjezdu komunistické strany, ostatní dělníci k tomuto závazku vyjádřili svůj odpor stávkou.[81] Dělníci byli na přelomu 40. a 50. let vystaveni socialistickému soutěžení, které se často projevovalo sice velkou kvantitou odvedené práce, ale poněkud horší kvalitou. Plzeňské Škodovy závody, které v roce 1950 zaměstnávaly 27 000 dělníků, se potýkaly s nekvalitní prací. Závodní rada poukazovala na skutečnost, že je lepší plnit nižší normy než vyrábět zmetky.[82]

Nejen výroba zmetků byla negativním výsledkem pracovních norem a soutěžení pracovních kolektivů. Často docházelo i k přetěžování starých strojů, které nedokázaly vydržet zvýšený provoz a docházelo k poruchám a odstávkám výroby. Ani hospodaření s výrobním materiálem nebylo při těchto iniciativách ideální a často se stávalo terčem oprávněné kritiky.[83]

Aby bylo možné efektivně využít výrobní kapacity, a přitom eliminovat množství nezaměstnaných v některých regionech, bylo ve druhé polovině 40. let rozhodnuto o přesunu některých podniků. Ze západočeského Chebu se měla

[79] Ibid., 195-196.
[80] Jiří Pokorný, 412.
[81] Peter Heumos, 34.
[82] Ibid., 35.
[83] Ibid., 36.

přemístit továrna na výrobu měřících přístrojů. Po zveřejnění této informace v denním tisku vstoupila 28. ledna 1947 stovka zaměstnanců podniku do půlhodinové výstražné stávky. Během několika hodin je solidárně podpořili stávkou zaměstnanci z místní strojírny, papírny či továren na výrobu dětských kočárků a jízdních kol.

Obdobné stávky proběhly ve stejném roce například v Aši, kde měly být ve firmě Fišer a syn demontovány stroje a za účelem odvezení na Slovensko, nebo v Třebušicích na Mostecku, kde rozhodl Revírní báňský úřad v Chomutově o uzavření Dolu Washington.[84] Další příčinou stávek byly již zmíněné restituční nároky původních majitelů konfiskovaných továren. Podobně jako ve Varnsdorfu i v Mohelnici došlo 26. dubna 1947 ke stávce v tzv. Schmiedebergově nástrojárně, když mělo dojít k navrácení majetku bývalým majitelům židovské národnosti a zaměstnanci si vymohli zamítnutí restitučních nároků. Naopak v České Třebové bylo retribuční řízení zastaveno v textilní firmě Emanuel Franke a snahy stávkujících tak vyzněly naprázdno.

Důvody stávek ve druhé polovině 40. let byly opravdu různorodé. Nechyběly ani stávky politického charakteru, jak je patrné z událostí v létě 1946 v Plzni. Po zvolení národního socialisty JUDr. Karla Křepinského[85] primátorem Plzně došlo ke stávce a následné demonstraci 3 000 osob.[86] Nechyběly ani personální požadavky, kdy například osoba národního správce byla označená za kolaboranta a v podniku se pomocí stávky dělníci domáhali její výměny.

Stávky nebyly jevem pouze předúnorovým, ale pokračovaly až do první poloviny 50. let. Ve Slezských bavlnářských závodech v Místku došlo v srpnu 1948 ke stávce všech dělníků. Příčinou byly pracovní normy a finanční podmínky. Dělnice v podniku zpočátku obsluhovaly dva stavy, ale s rozvojem

[84] Dušan Janák, „Průmyslové dělnictvo ve světle statistik“, 341-342, in: Dušan Janák, 319-372.
[85] JUDr. Karel Křepinský (4. 11. 1896 – 16. 4. 1963), plzeňský primátor, zvolený 27. 6. 1946, ve funkci zůstal do 27. 2. 1948.
[86] Dušan Janák, „Stávkové hnutí v průmyslu“, in: Dušan Janák, 505.

výroby přibyl ještě jeden. Za vyšší pracovní úsilí jim byla přislíbená vyšší mzda, ale zřejmě vinou někoho z úkolářů došlo k chybnému přepočtu a jejich výplata byla ve skutečnosti o 500–900 korun nižší.[87]

Nejvýznamnější z poúnorových stávek se uskutečnily v roce 1951 v Brně a v roce 1953 napříč celou republikou. Zatímco v roce 1953 došlo k nepokojům na mnoha místech kvůli měnové reformě, brněnské události byly iniciované rozhodnutím vlády upravit podmínky proplácení tzv. vánočního příspěvku, benefitu pracujících, který byl zaveden v roce 1945. Výše vánočního příspěvku byla 1 200 Kčs a ještě v roce 1950 jej dostával každý zaměstnanec, nově měl být vyplácen jen lidem, jejichž měsíční příjem nepřesáhl hranici 3 500 korun. Po zveřejnění informace o schváleném vládním opatření došlo v zemi k projevům nespokojenosti. Největší z nich propukly v Závodě Jana Švermy (před únorovým převratem nesoucím název Zbrojovka), kde si zaměstnanci jednoho z provozů vynutili ráno před sedmou hodinou příchod předsedy závodní organizace KSČ, předsedy závodní rady ROH, předsedy obvodního výboru KSČ a dalších funkcionářů. Jejich snaha uklidnit situaci ztroskotala, dělníci odmítali jejich argumenty přijmout a v relativně krátké době se na nádvoří továrny shromáždilo více než 2 500 zaměstnanců.

Závodní jednotka Lidových milicí byla uvedena do stavu pohotovosti a do podniku se dostavili další funkcionáři z krajských odborových a komunistických orgánů. Předseda krajského výboru KSČ se pokusil k dělníkům promluvit z balkonu správní budovy. Zaměstnanci však jeho i další funkcionáře už odmítli poslouchat, vylomili dveře správní budovy a obsadili balkon i závodní rozhlas, jehož prostřednictvím promluvili ke všem zaměstnancům a dosáhli tak zastavení práce v celé továrně.

Dělníky neuklidnil ani příslib, že vedení podniku bude o vánočním příspěvku jednat s vládou a že nejpozději druhý den dostanou informace o průběhu

[87] Peter Heumos, 94.

jednání. Dav shromážděných se rozhodl vyjít do ulic a po vyvrácení zamčené brány továrny se vydali do centra Brna. O rychlém průběhu událostí svědčí skutečnost, že mezi počátkem ranní rebelie v podobě bouřlivé diskuze na pracovišti a vyvrácením brány uběhly pouhé tři hodiny.

Stávky se záhy rozšířily i do dalších velkých brněnských podniků. Zapojily se MEZ Židenice, Vlnap, Cihelny Gustava Klimenta, TOS Slatina, Závody Antonína Zápotockého a mnoho dalších. Naopak dělníci z První brněnské strojírny Klementa Gottwalda nedostali možnost zastavit výrobu a přidat se k demonstrantům – vedení podniku dalo závod včas obsadit jednotkami Lidových milicí, kteří mezi zaměstnanci udržovali klid a zároveň zastavili pouliční dav. [88]

Během večerních hodin přistoupili příslušníci Lidových milicí k odvetným opatřením, zajistili objekty továren a v ulicích rozehnali zbylé demonstranty. V podnicích na nočních směnách se podařilo udržet klid. Následující den se ohnisko stávky přeneslo do MEZ v Brně-Židenicích, odkud vyšlo do ulic několik set lidí. Vzhledem k tomu, že po vypuknutí nepokojů se v ulicích shromáždilo přibližně 10 000 lidí, lze předpokládat, že situace už byla mnohem klidnější, i když na závěr část z demonstrujících vnikla do textilní továrny Mosilana s výzvou, aby se její zaměstnanci připojili ke stávce.[89]

Nepokoje ve dnech 21. - 22. listopadu 1951 neproběhly jen v Brně, ale rozšířily se i do dalších měst v regionu. Dělníci stávkou a demonstracemi v závodech TOS Kuřim, Minerva Boskovice, v pletárně v Mikulově na Moravě a dalších se dožadovali zachování vánočního příspěvku, který vedení ROH o rok dříve pyšně vydávalo za jeden ze svých úspěchů na cestě ke zvýšení životní úrovně pracujících. Aktuální opatření paradoxně postihovalo právě ty zaměstnance, kteří se o zlepšení své finanční situace snažili zvyšováním produktivity

[88] Jiří Pernes, 14-17.
[89] Ibid., 19-22.

práce. O stavu tehdejší ekonomiky svědčí projev Antonína Zápotockého, který v něm přiznal, že není pro státní kasu problém najít peníze na vyplácení vánočního příspěvku, ale že problémem je nedostatek zboží, které by si lidé mohli koupit.[90]

O necelé dva roky později došlo v Československu k měnové reformě, při které lidé přišli o své úspory. Mzdy a ceny byly přepočítané v poměru 5:1, vklady občanů v peněžních ústavech pak byly rozdělené podle jejich výše od 5:1 do 50:1. V důsledku těchto razantních změn a klesající životní úrovně vypukly v celé zemí stávky a demonstrace. Podle zprávy státní bezpečnosti ze dne 17. 6. 1953 k nim došlo celkem v 10 z 19 krajů. Zapojilo se do nich přes 32 000 zaměstnanců ze 129 závodů a došlo k zatčení 472 osob.[91] Tyto údaje jsou pravděpodobně podhodnocené, neboť jen v Plzni stávkovaly podle hlášení StB necelé tři tisíce lidí, zatímco podle svědků se 1. června na místním náměstí sešlo kolem 20 000 osob.[92]

8. Národní pojištění a mzdy

Jednou z důležitých legislativních změn, které pro odbory vyplývaly po únorovém převratu, se stalo přijetí zákona č. 99/1948 Sb., Zákona o národním pojištění.[93] Tento krok s sebou přinesl i určité zneužití nemocenského pojištění, sociálního pojištění a důchodů, když bylo přihlíženo k třídnímu původu a politickému smýšlení jednotlivců.

Nemocenské pojištění bylo plně předáno pod správu a kontrolu odborům v roce 1953 na základě Zákona o přebudování národního pojištění č. 102/1951

[90] Ibid., 25-26.
[91] Počty osob v jednotlivých krajích viz Milan Bárta, *Peněžní reforma 1953 ve zprávách ministerstva národní bezpečnosti,* Paměť a dějiny, roč. VII, č. 3, Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2013, 62. Událostmi se podrobněji zabývá například studie Pavla Marka „Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953“, in: *Securitas imperii*. (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2014) čís. 24, 01/ 2014, 10-34.
[92] Ibid.
[93] Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, [online, cit. 8. 4. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-99.

Sb.[94] a důchodové pojištění začal spravovat nově vzniklý Státní úřad důchodového zabezpečení. Do nemocenského pojištění nespadaly jen dávky v nemoci, ale veškerá lékařská péče, lázeňská léčba nebo například i přídavky na děti.[95] Sociální a důchodové pojištění bylo po přijetí měnové reformy cílem mnoha připomínek a ve druhé polovině 50. let byl posílen vliv odborů, když provádění a kontrola sociálního zabezpečení měla probíhat s jejich účastí. Lidé už si nově nežádali o důchody na národních výborech, ale v závodech. V praxi to pak vypadalo tak, že k žádosti o důchod se vyjádřila odborová organizace a její zástupce byl následně přítomen při projednávání ve vyšších komisích sociálního zabezpečení. Komise národního pojištění, které projednávaly jak žádosti o důchody, tak náležitosti spojené s nemocenským pojištěním, byly ustanovené odborovými výbory na závodech, a právě závodní výbory v rozhodovacím procesu vyslovovaly konečné stanovisko.[96]

Díky tomuto systému došlo ke zpolitizování nemocenského i důchodového pojištění a odbory dostaly do rukou moc, kterou neváhaly v případě potřeby zneužít. Žádosti osob byly posuzovány z hlediska třídního původu, členství a aktivitě v odborech, případně z hlediska politických postojů žadatele. Na základě toho pak byly poskytovány rekreace, lázeňské pobyty nebo finanční dávky při nemoci.

Kromě národního pojištění převzaly odbory ještě péči o ochranu zdraví zaměstnanců při vykonávání práce. Původní záměr, kdy dohled odborů měl být účinnější než dohled státních úřadů a tím mělo dojít ke snížení počtu pracovních úrazů a nemocí z povolání, se však nepodařilo naplnit. Počty úrazů a nemocí stoupaly v souvislosti s nárůstem pracovníků, ale vyšší byl i podíl na 100 zaměstnanců. Vedle malého zájmu a důslednosti odborových organizací při uplatňování svých práv a povinností při kontrole a dohledu nad bezpečností

[94] [94] Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění, [online, cit. 29. 11. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1951-102.
[95] Karel Kaplan, *Proměny…,* 217.
[96] Ibid., 223.

práce byl uváděn jako příčina i nezodpovědný postoj vedení jednotlivých podniků, což souviselo s tím, že často nebyl brán zřetel na výsledky kontrol a vedení ignorovalo požadavky na odstranění zjištěných závad a nedostatků.[97]

V naprostém kontrastu s těmito úkoly působí skutečnost, že odboroví funkcionáři často stáli na straně zaměstnavatele a podporovali restrikce, které byly v rozporu s oficiálním smyslem existence odborového hnutí: zavírali oči nad povolenými přesčasy, nad nočními směnami žen a mladistvých či nad nedodržováním předpisů o bezpečnosti práce. Vyskytovaly se i případy, kdy sami iniciovali potrestání jednotlivců krácením některých dávek.[98]

V lednu 1946 na I. celostátní všeodborové konferenci promluvil Antonín Zápotocký o odborové politice. Ve svém referátu se kromě jiných témat zmínil krátce i o mzdách a přiznal, že se odbory v poslední době nevěnovaly jejich růstu. Pozornost ÚRO směřovala především ke znárodňování, k naplňování retribučních dekretů a ke zvyšování produktivity formou organizování brigád a různých soutěží.[99] Mzdové požadavky byly v ten okamžik odstaveny na vedlejší kolej. Zápotocký svoje slova obhajoval tvrzením, že nejprve je důležité zvýšit produktivitu práce, zvýšit výrobu a teprve na konci se postarat o růst mezd.

Ve dnech 18. – 22. dubna 1946 proběhl všeodborový sjezd ROH, kde ve svém hlavním projevu promluvil o nové odborové politice a hned na začátku přítomné upozornil, že ve zprávě o činnosti hnutí chybí kapitola věnovaná mzdové politice.[100] ÚRO se tedy ke mzdovým požadavkům začala stavět odmítavě a naopak prosazovala zapojení co největšího možného počtu osob do pracovních procesů, dobrovolné brigády nebo zvyšování produktivity práce

[97] Ibid., 224-228.
[98] Ibid., 212.
[99] *Antonín Zápotocký*, 159.
[100] *Antonín Zápotocký*, 194.
Jiří Pokorný ve svém článku uvádí jako datum I. všeodborového sjezdu leden 1946, zřejmě došlo k chybnému splynutí dvou událostí – všeodborové konference v lednu a sjezdu ROH v dubnu, viz Jiří Pokorný, 409.

pomocí soutěží.[101] Podle odborů nebylo důležité, kolik lidé vydělávají, ale co si za své peníze můžou koupit. Na tuto otázku jim v roce 1951 ve svém projevu o vánočním příspěvku neodpověděl nikdo jiný než Antonín Zápotocký.

Poúnorové brigády a socialistické soutěže organizované ÚRO vedly k tomu, že se na závodních radách či výrobních výborech začali zabývat předkládáním tzv. protiplánů. Jednalo se vesměs o závazky pracujících, které byly přijímány za účelem splnění hospodářského plánu podniku nebo celostátního dvouletého plánu. Někde se pracující zavázali splnit plán v předstihu, jinde stanovili, kolik výrobků vyrobí zdarma. Někteří odpracovali směnu bez nároku na mzdu, jiní se vzdali dovolených.

Závěr

Během několika málo let prošlo odborové hnutí v českých zemích proměnou, která z něho sice vytvořila nejmasovější organizaci v tehdejším Československu, ale velkou měrou přispěla k jeho diskreditaci, kterou veřejnost často vnímá dodnes. V éře první republiky se představitelé jednotlivých centrál pokoušeli najít způsob, jak dosáhnout sjednocení v jedinou organizaci, která by zastřešovala nejrůznější cechy, obory a profesní spolky. Sociálnědemokratické Odborové sdružení československé a národně sociální Česká obec dělnická však nedokázaly najít společnou řeč a ke sloučení nikdy nedošlo.

Co se nepodařilo v době míru mezi světovými válkami, to se stalo skutečností v období Protektorátu. Téměř všechny odborové svazy se sloučily do Národní odborové ústředny zaměstnanecké a spolu s Ústředím veřejných zaměstnanců byly jedinými legálními zástupci pracujících. Na základě Košického vládního programu se podařilo po skončení války udržet odborovou jednotu v podobě Revolučního odborového hnutí, v němž našla velkou podporu komunistická strana.

[101] Jiří Pokorný, 410.

Legálnost a masovost protektorátního odborového hnutí se podařilo využít k odbojové činnosti a k budování sítě oblastních a závodních důvěrníků. Odbojová aktivita spočívala v provádění různých sabotáží a v předávání důležitých informací, např. o výrobě v podnicích či o chystané dopravě na železnici.

Ústřední rada odborů, R-3 a ilegální IV. Ústřední výbor KSČ navázaly spolupráci a na sklonku války začaly mimo jiné formovat ozbrojené jednotky, které se ve dnech Květnového povstání pod názvem Revoluční gardy zapojily do bojů proti okupantům. Po válce však byly jednotky podléhající ÚRO terčem kritiky, neboť nebyly v podřízenosti ani rezortu vnitra, ani obrany a ani jejich existence neměla žádný zákonný podklad. Rozhodnutím o jejich zrušení však byly vytvořeny nové Závodní milice, později přejmenované na Závodní stráž. I přes trvající kritiku se podařilo jednotky udržet v činnosti a velké množství jejich členů se stalo členy Lidových milicí, které vytvořili komunisté v únoru 1948. Díky tomuto jejich dvojitému členství převzali komunisté faktickou moc nad odborovými strážemi.

Vliv komunistické strany v odborech rostl již od doby Protektorátu. Rudé odbory sice vznikly již před válkou a už před ní Antonín Zápotocký obhajoval sjednocení odborů při zachování existence politické různorodosti, ale hlubší prolínání se začalo projevovat až na základě odbojové spolupráce mezi ÚRO a KSČ. Jan Šverma, stojící mimo domácí odboj, odmítal jejich nepolitičnost a zároveň i možnost, aby byly politickým nástrojem některé strany. Díky svému zapojení do odboje se ÚRO podílelo i na poválečné obnově státu. Někteří jeho členové se stali poslanci a kromě již zmíněných milicí dostaly odbory pod kontrolu vznikání a fungování závodních rad.

Zde se projevil vliv KSČ, která svou spolupráci s odbory prohlubovala díky existenci vlastních závodních organizací. Závodní rady působily kromě kontroly výroby, péče o zaměstnance v různých oblastech či dohledu nad

dodržováním bezpečnostních předpisů i při navrhování národní správy konfiskovaného majetku. Svým poměrně silným zastoupením v radách tak komunisté získali kontrolu nad děním ve spoustě závodů. Počátek roku 1947 byl ve znamení politického boje o jejich ovládnutí, když nekomunistické strany vyzvaly zaměstnance, aby bojkotovali volby do závodních rad. V ten okamžik však asi málokdo tušil, že touto taktikou umožnili odborům sestavit pro KSČ mnohem vhodnější kandidátky.

Kromě podílení se na kontrole výroby a na ochraně majetku dostaly odbory ještě jeden úkol, který souvisel s nápravou válečných událostí. V souvislosti s tzv. národní očistou měly zbavit podniky zrádců a kolaborantů, kteří nepříteli pomáhali či jeho jednání schvalovali. Vyšetřující komise závodních rad, které měly za úkol zjednat nápravu, se však brzy museli zabývat i menšími delikty, které nebyly zprvu právně postižitelné. Teprve po přijetí malého retribučního dekretu mohly komise legálně postihovat i menší prohřešky. Ne vždy však byl obviněným dán dostatečný prostor pro obhajobu, ne vždy rozhodovaly komise objektivně a ne vždy vynesly spravedlivý rozsudek. Obvinění se pak domáhali spravedlnosti u soudů zřízených při krajských odborových radách.

Majetek konfiskovaný na základě Benešových dekretů se stával jádrem sporu mezi politickými stranami. Někteří majitelé, na které dolehly retribuční výměry, se v souladu s restitučním zákonem domáhali svých práv. Dělníci továren, kterých se to týkalo, však dokázali pomocí odborů s podporou komunistů zorganizovat stávky a protesty. K největšímu z nich pak došlo v roce 1947 ve Varnsdorfu, kde se po navrácení majetku bývalému židovskému majiteli vzbouřili nejen dělníci v jeho továrně, ale do stávky a demonstrací se zapojil celý okres. Dělníci si k nelibosti nekomunistických politiků vymohli zrušení rozsudku o restituci a majetek tak opět připadl pod národní správu. ÚRO se svým postojem zasadilo o to, aby majetky pod národní správou nebyly vydávány v restitučních řízeních, ale aby byly předmětem znárodnění.

Dělníci očekávali od znárodnění průmyslu především zlepšování své vlastní životní úrovně, avšak neustálý tlak na zvyšování produktivity práce a špatné sociální a pracovní poměry vedly k tomu, že v závodech občas docházelo ke stávkám. Stávky byly v období první republiky něčím naprosto samozřejmým a i po druhé světové válce je mnozí odboráři považovali za aspekt neoddělitelný od odborového hnutí. Důvody k protestům a stávkám byly různé, někdy potíže s výrobou, jindy personální obsazení vedoucích pozic, případně odpor proti již zmiňovaným restitučním nárokům či kvůli stále se zvyšujícím nárokům na pracovní výkonnost. Nechyběly ani stávky proti přemístění částí továren nebo jejich vybavení do tzv. hospodářsky slabých krajů, například na Vysočinu či na Slovensko.

Odbory byly nejmasovější a zároveň nejbohatší organizací v Československu. Přestože byly de facto ovládané komunistickou stranou, na úrovních závodních organizací bylo velké množství členů stojících mimo KSČ. V důsledku toho se nelze divit, že ke stávkám docházelo i po únorovém převratu. Svůj podíl na tom mělo i vystřízlivění části dělníků, kteří byli tlačeni ke zvyšování produktivity práce, ale na jejich sociálních a pracovních podmínkách se nic neměnilo. Největší z nepokojů se odehrály na počátku padesátých let. V roce 1951 v Brně vypukly stávky v mnoha velkých závodech a v ulicích následně demonstrovalo podle odhadů 20 000 lidí. Hněv davu byl způsoben oznámením, že vláda se rozhodla podstatně změnit pravidla pro vyplácení vánočního příspěvku a situaci museli přijet uklidňovat nejen funkcionáři z vedení odborů, ale i představitelé KSČ v čele s ministrem těžkého strojírenství Gustavem Klimentem.

Rok 1953 byl pak rokem, který ovlivnil životy všech občanů Československa. Jejich úspory byly ze dne na den znehodnoceny měnovou reformou, kterou vyhlásila vláda Antonína Zápotockého. Do následných stávek a demonstrací se podle oficiálních hlášení Státní bezpečnosti zapojilo přes třicet tisíc lidí, ve skutečnosti však byl počet mnohem větší. Stejně jako v roce 1951 v Brně, tak i

v roce 1953 v Plzni po skončení protestů následovalo zatýkání, následné procesy s obžalovanými, represe v zaměstnání apod.

Odbory s únorovými událostmi přestaly být odbory v pravém slova smyslu. Jejich svobodné rozhodování přestalo být skutečností a v důsledku mocenských změn se objevila i otázka, zda je existence odborů nezbytná.[102] Jejich činnost se zaměřila na pobízení zaměstnanců k vyšší produktivitě práce, poskytování rekreací, staraly se o bytovou problematiku, organizovaly sportovní a kulturní vyžití a nově jim bylo svěřeno do péče nemocenské a důchodové pojištění a dohled nad dodržováním předpisů a nařízení o bezpečnosti práce. V otázce důchodového a nemocenského pojištění, které zahrnovalo i poskytování lázeňské péče, nedokázaly odbory unést tíhu zodpovědnosti a žadatelé byli často posuzováni podle třídního původu či politického přesvědčení. Naopak při prosazování bezpečné práce zavírali často odboroví funkcionáři oči nad porušováním platných nařízení a předpisů. Boj za vyšší a spravedlivé mzdy, tradiční úkol odborů od počátku jejich vzniku, se přestal uplatňovat a místo něj odbory prosazovaly vyšší produktivitu práce.

Odborové hnutí prodělalo během krátké doby změny ve svém vývoji, které mohly být pouze přínosné. Paradoxně díky útrapám, kterým byl český a slovenský národ vystaven během druhé světové války, se dočkaly sjednocení a ze své protektorátní podoby si ponechaly některé pozitivní vymoženosti, jako například poskytování rekreací nebo provozování závodních kuchyní. Jejich zapojení se do odboje jim přineslo i další nový prvek – vlastní ozbrojené složky. Závodní rady, které podléhaly pravomoci ÚRO a které měly velký vliv na fungování závodů, byly také prvkem, který odborům dával více moci. Všechny tyto vymoženosti dané doby byly zneužity komunistickou stranou, která mohla díky obsazení klíčových pozic v hnutí působit ideologicky na miliony lidí, tedy

[102] Karel Kaplan, *Proměny…,* 194.

i na ty, kteří nebyli ve straně nebo s ní nesympatizovali.

I přes degradaci odborů, které byly právem označovány jako převodová páka komunistické strany, se stále jednalo o mocné a silné hnutí. Spousta odborářů s vládnoucí garniturou nesympatizovala a členství v odborech pro ně bylo jen způsobem, jak si zajistit výhody z něj plynoucí. Pomineme-li živelné události let 1951 a 1953, tak svoji sílu, byť ne natrvalo, předvedly až po invazi spojeneckých vojsk v srpnu 1968. Tehdy více než pětimilionová organizace byla tou poslední, která byla v rámci normalizačního procesu pozvolna očištěna.[103]

Summary

The Czechoslovak trade union movement has undergone a development in ten years that is perhaps unparalleled anywhere in the world. From an organisation defending workers rights it became an important part of the anti-Nazi resistance. Workers, who had only fought by strikes until then, began to become members of the armed units that joined the fighting in the May Uprising. The trade union movement, as a member of the Czech National Council, participated in the reconstruction of Czechoslovakia after the war, and had the opportunity to supervise, control production and the functioning of enterprises by means of works councils; they were also active in the so-called national cleansing, when in accordance with Benes' decrees efforts were promoted to rid the country of Germans and Hungarians and to nationalise their property, as well as the property of collaborators.

The United Trade Unions were supposed to function as a non-political movement after the war, but the reality was different. The Communist Party was aware of the power of the trade unions, and by controlling their highest offices it secured their very often undisguised support. In the period 1945-1948, they

[103] *Historie, odbory a společnost. Cesta k lepší budoucnosti.,* 120; Otakar Hrdlička, *K dějinám odborového hnutí v Čechách, na Moravě a na Slovensku (*Praha: GLOBAL s. r. o., 1992), 38.

faced justified criticism from non-communist representatives of their mutual support. The communists supported workers' strikes and demonstrations, and the trade unionists, in turn, were able to force changes in the judgments of the courts by their positions.

The communists have so captured the unions that they have become mere executors of their will. The armed guards of the factories, which the Central Council of Trade Unions had defended as a revolutionary achievement, became the basis for the creation of the Communist People's Militia, the national administration, which was imposed on the property of war enemies and traitors, was abused to achieve nationalisation, and the administration of social security and pensions became a scourge against those with improper class origins or political views.

Použitá literatura

Antonín Zápotocký o odborech, vybrané projevy a stati 1927–1956. Praha: Práce, 1984.
Bárta Milan. „Peněžní reforma 1953 ve zprávách ministerstva národní bezpečnosti.“ *Paměť a dějiny*, roč. VII, č. 3 (2013): 58-64.
Bašta Jiří. *Lidové milice. Nelegální armáda Komunistické strany Československa 1948-1969.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2013.
Čapka František. „České socialistické odbory při zrodu Československa v roce 1918“. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, *řada společenských věd*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, roč. 32, č. 1, 47-65.
Čapka František. „K sociálnímu vývoji v letech velké hospodářské krize v českých zemích (v Československu) s přihlédnutím k úloze odborů (1930-1934/1935).“ In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*, *řada společenských věd*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, roč. 30, č. 2, 99-114.
Čapka František. „Počátky jednotných odborů v českých zemích v poválečném roce 1945 s přihlédnutím k sociální tematice.“ In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, roč. 27, č. 2, 85-105.
Čapka František. *Odbory na Brněnsku od května 1945 do února 1948.* Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984.
Čapka František. *Odbory v českých zemích v letech 1918-1948*. Brno: Masarykova univerzita, 2008.
Heumos Peter. „*Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“ Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1948.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.
Historie, odbory a společnost. Cesta k lepší budoucnosti. Praha: ČMKOS, 2020.
Hrdlička Otakar. *K dějinám odborového hnutí v Čechách, na Moravě a na Slovensku.* Praha: GLOBAL s. r. o., 1992.
Janák Dušan, Kokoška Stanislav a kol. *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938-1948.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019.
Judt Tony. *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945.* Praha: Slovart, 2008.
Kalinová Lenka. *Konec nadějím a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969-1993.* Praha: Academia, 2012.
Kalinová Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969.* Praha: Academia, 2007.
Kalinová Lenka, Brabec Václav. „K některým stránkám vývoje struktury a postavení čs. dělnické třídy v letech 1945-1948“. In: *Odbory a naše revoluce*, Praha: Práce, 1968, 48-93
Kaplan Karel. „Odbory v mechanismu lidově demokratické moci v letech 1945-1948.“ In: *Odbory a naše revoluce.* Praha: Práce, 1968, 94-128.
Kaplan Karel. *Proměny české společnosti 1948-1960, část první*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.
Lehár Lubomír. „Závodní milice v letech 1945-1948“, 253, in *Odbory a naše revoluce*. Praha: Práce, 1968, 249-275.
Marek Pavel. „Protikomunistické demonstrace v Československu v roce 1953.“ In: *Securitas imperii*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů České republiky, 2014, čís. 24, 01/ 2014, 10-34.
Padevět Jiří. *Krvavé léto 1945. Poválečné násilí v českých zemích.* Praha: Academia, 2016.
Pernes Jiří, *Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.
Rupnik Jacques. *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátku do převzetí moci.* Praha: Academia, 2002.

Růžička Karel. *ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy.* Praha: Práce, 1963.
Sedlák Petr. „Poté. Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945-1947/1953).“ Disertační práce, Masarykova univerzita, 2008.
Těhle Jaroslav (eds.). *Přehled dějin československého odborového hnutí*. Praha: Práce, 1984.
Zámečník Stanislav. „ÚRO a české Květnové povstání v roce 1945“. In: *Odbory a naše revoluce*. Praha: Práce, 1968, 9-47

Denní tisk

Gustav Kliment. „O nový poměr ku práci.“ *Rudé právo*, číslo 108, 13. 9. 1945.
„Odborové sjednocení zaměstnanců.“ *Národní listy*, 19. 3. 1939.
„Proč propadají kandidátky.“ *Svobodné slovo*, roč. III., čís. 69, 22. března 1947.
„Celý varnsdorfský okres stávkuje.“ *Rudé právo*, čís. 55, 6. března 1947.
„Hromadná stávka ve Varnsdorfu.“ *Svobodné slovo*, roč. III., čís. 55, 6. března 1947.
„Vítězná stávka ve Varnsdorfu.“ *Rudé právo*, čís. 57, 8. března 1947.

Internetové zdroje

Dekret č.5/1945 Sb., Dekret presidenta republiky o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organisací a ústavů, [online, cit. 17. 11. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5.
Dekret č. 16/1945 Sb., Dekret presidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, [online, cit. 17. 11. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-16.
Dekret č. 108/1945 Sb., Dekret presidenta republiky o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, [online, cit. 7. 12. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-108.
Dekret č. 138/1945 Sb., Dekret presidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti, [online, cit. 7. 12. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-138.
Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění, [online, cit. 8. 4. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-99.
Zákon č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění, [online, cit. 29. 11. 2021], dostupné na https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1951-102.

Teze bakalářské práce

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
Jméno: **Pavel Padevět**
E-mail: **41738175@fsv.cuni.cz**
Studijní obor: **HVK**
Semestr a školní rok zahájení práce: **ZS 2020/21**
Semestr a školní rok ukončení práce: **ZS 2021/22**
Vedoucí bakalářského semináře: **doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.**
Vedoucí práce: **prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.**
Název práce: **Úloha československých odborů v letech 1945-1948**
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek): **Odborové hnutí v Československu se vyvíjelo od vzniku republiky v roce 1918 v různých fázích, od svobodného demokratického hnutí přes nacisty povolenou protektorátní organizaci, v níž se formoval ilegální odboj, až po mocenskou páku komunistické strany po převratu v únoru 1948. Poválečný vývoj po roce 1945 dal sjednoceným odborům do rukou nemalou moc. Měly důležité slovo při národní očistě, pomocí závodních rad promlouvaly do fungování podniků, které střežily jejich ozbrojené jednotky. Formou stávek na průmyslových závodech ovlivňovaly politické konflikty mezi stranami Národní fronty a vlastnické spory. KSČ odbory postupně ovládla a nakonec je využila v době únorové politické a vládní krize v roce 1948 ve vlastní prospěch. Výrazným politickým nástrojem, kterým uplatňovaly odbory svůj vliv a po únoru 1948 i nátlak na zaměstnance, se stalo sociální a důchodové pojištění, které začaly od roku 1951 spravovat.**
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek): **Původní téma práce mělo být zaměřené na roli odborů v Československé lidové armádě na podzim 1989 a na jejich transformaci do jejich podoby, která přetrvává dodnes. Z důvodu nedostatku zdrojů a archivních materiálů jsem musel téma změnit. Místo armádních odborů jsem se zaměřil na odbory jako celek a soustředil jsem se na jejich roli v poválečné éře.**
Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu): **1. Jednotné odbory** **2. Odboj** **3. Milice** **4. Pronikání KSČ do odborů** **5. Očista závodů** **6. Události ve Varnsdorfu** **7. Stávky** **8. Národní pojištění a mzdy**
Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů): **Čapka František. „České socialistické odbory při zrodu Československa v roce 1918“. In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd. Brno: Masarykova univerzita, 2018, roč. 32, č. 1, 47-65.** **Čapka František. „K sociálnímu vývoji v letech velké hospodářské krize v českých zemích (v Československu) s přihlédnutím k úloze odborů (1930-1934/1935).“ In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd. Brno: Masarykova univerzita, 2016, roč. 30, č. 2, 99-114.**

Čapka František. „Počátky jednotných odborů v českých zemích v poválečném roce 1945 s přihlédnutím k sociální tematice.“ In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, roč. 27, č. 2, 85-105.

Čapka František. Odbory na Brněnsku od května 1945 do února 1948. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984.

Čapka František. Odbory v českých zemích v letech 1918-1948. Brno: Masarykova univerzita, 2008.

Heumos Peter. „Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!“ Dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1948. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

Janák Dušan, Kokoška Stanislav a kol. Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938-1948. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019.

Kalinová Lenka, Brabec Václav. „K některým stránkám vývoje struktury a postavení čs. dělnické třídy v letech 1945-1948“. In: Odbory a naše revoluce, Praha: Práce, 1968, 48-93.

Kaplan Karel. „Odbory v mechanismu lidově demokratické moci v letech 1945-1948.“ In: Odbory a naše revoluce. Praha: Práce, 1968, 94-128.

Kaplan Karel. Proměny české společnosti 1948-1960, část první. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

Lehár Lubomír. „Závodní milice v letech 1945-1948“, 253, in Odbory a naše revoluce. Praha: Práce, 1968, 249-275.

Pernes Jiří, Brno 1951. Příspěvek k dějinám protikomunistického odporu na Moravě. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

Růžička Karel. ROH v boji o rozšíření moci dělnické třídy. Praha: Práce, 1963.

Těhle Jaroslav (eds.). Přehled dějin československého odborového hnutí. Praha: Práce, 1984.

Zámečník Stanislav. „ÚRO a české Květnové povstání v roce 1945“. In: Odbory a naše revoluce. Praha: Práce, 1968, 9-47.

Podpis studenta a datum

Schváleno	**Datum**	**Podpis**
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		